

De financiering van het dagblad „De Schelde - Volk en Staat” (1929-1940). Deel II

E. VERHOEYEN

Uit de vorige bijdrage is gebleken dat het in 1919 gestichte Vlaams-nationalistische dagblad *De Schelde* in 1929 integraal eigendom werd van Nederlandse geldschieters die zich gegroepeerd hadden in een „Stichting ter Bevordering van de Nederlandsche Beschaving”. Gezien de slechte financiële toestand van het blad, werd in 1933 en opnieuw in 1934 steun in Duitsland gezocht of door Duitse kringen aangeboden. In november 1936 werd de benaming van het blad in *Volk en Staat* veranderd, op een ogenblik dat de N.V. die de krant uitgaf, virtueel in een toestand van faling verkeerde. Sporen van daadwerkelijke financiële steun uit Duitsland vóór 1937 werden niet teruggevonden, van 1937 af echter wel.

6. Steun uit Duitsland (1937-1939)

Op 4 april 1937 schreef Staf De Clercq een hoogst cryptische brief aan afgevaardigd beheerder Van Hoofstadt : „Ik vertrek morgen. Ik heb alles goed overwogen en er goed over nagedacht. Ik hoop dat ik het zal overwinnen. Doch bij al die zaken die gij kent, is er een andere die mij, na onze laatste samspraak ten hoogste verontrust (...). Het betreft de regeling die door onze vrienden getroffen werd inzake het blad. Ik ben de leider en heb de verantwoordelijkheid van den strijd onverdeeld te dragen. Ik ben tot de meening gekomen dat er geen twee machten naast mekaar hebben te staan in den strijd, en als de regeling onzer vrienden doorgaat, is dat zoo (...). Onze vrienden en gij zelf zullen begrijpen dat ik de organisatie niet in banen kan brengen die ik zelf niet beheersch als Leider. Onze vrienden van wie we weten dat zij niet beter vragen dan de eenheid der werking en de stevigheid onzer moeizaam opgerichte organisatie in de hand te werken en die vertrouwen in mij hebben, dat weet ik, zullen ons gelijk geven”⁶⁵.

Twee weken later schreef Van Hoofstadt aan De Clercq dat Van Puymbrouck, Borms en hijzelf „er volledig mee accoord (waren) om dat geld aan te nemen onder volgende voorwaarden : in september 1937 kapitaalsverhoging ; de be-

65. De Clercq aan Van Hoofstadt, 4/4/1937 („zeer vertrouwelijk”). ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 931.

dragen kunnen nu reeds onder de vorm van leening gegeven worden, om te zetten in aandelen van 140 F''⁶⁶.

Hoe moet men deze cryptische taal begrijpen? Volgende hypothese lijkt het onderzoeken waard: op 5 april 1937 is De Clercq naar Duitsland vertrokken, waar hem financiële steun werd toegezegd. Deze toezegging („dat geld'') werd door de leiding van de NV De Schelde aanvaard, mits bepaalde voorwaarden.

Indien De Clercq op 5 april bijvoorbeeld naar Nederland was vertrokken, om steun voor *Volk en Staat* te zoeken, lijkt het onwaarschijnlijk dat hij hierover zo geheimzinnig zou gedaan hebben. De werking van de Stichting was weliswaar niet volledig openbaar, maar toch ook niet strikt geheim; een Nederlands bestuurslid ervan stond trouwens bekend als aandeelhouder van de NV. Met „onze vrienden'' — met wie luidens de brief van De Clercq ook Van Hoofstadt in contact stond — bedoelde De Clercq geen Nederlanders, maar Duitsers.

Dat blijkt duidelijk uit een notitie van De Clercq uit de zomer van 1937, opgesteld naar aanleiding van een artikel van hemzelf in *Volk en Staat* van 27 juni 1937 over de verhouding tussen Kerk en Staat in D u i t s l a n d. Hierin formuleerde De Clercq het VNV-standpunt terzake als volgt: „den mantel werpen op wat er volgens ons verkeerd is bij *onze vrienden*, alzoo de kwestie der verhoudingen tusschen Kerk en Staat''⁶⁷.

Al deze gegevens brengen ons tot de conclusie dat De Clercq op 5 april 1937 naar Duitsland is gereisd, en daar — hoogstwaarschijnlijk te Essen, waar het door Holthöfer geleide bureau van het Propagandaministerie was gevestigd — onder meer over geld voor *Volk en Staat* heeft gesproken. Reeds tevoren zou door de „buitenlandsche vrienden'' van het VNV een regeling in verband met het blad zijn uitgewerkt (waarmee De Clercq het overigens niet eens was), waaruit zou kunnen blijken dat Holthöfer reeds vóór april 1937 zeggenschap over *Volk en Staat* had. Een ander element dat daarop wijst, is het feit dat De Clercq in april 1937 te Essen zou berispt zijn over volgende onverkwikkelijke zaak. In *Volk en Staat* van 23 maart 1937 was een kort verslag verschenen van een lezing, die door Parasio te Brussel tegen het accoord VNV-Rex was gehouden. Volgens Parasio was dit verslag totaal „leugenachtig'' en, daar hij vermoedde dat De Clercq het had opgesteld, richtte Parasio zich met een klacht tot Holthöfer en diens secretaris Emmendorfer. Het origineel handschrift van het verslag werd door Van Puymbrouck aan Holthöfer bezorgd, die het nadien aan Parasio stuurde⁶⁸. Parasio beweerde later dat De Clercq in april 1937 te

66. Van Hoofstadt aan De Clercq, 17/4/1937. Ibidem.

67. Ongedateerde aantekening in het handschrift van De Clercq. ARA, Overtuigingsstukken MGB, fardé 931.

68. Parasio aan Van Puymbrouck, 19/5/1939, MGB, Dossier *Volk en Staat* Kaft XII.

Essen over dit verslag werd ondervraagd⁶⁹. Parasie zou het inzicht hebben gehad, een proces tegen *Volk en Staat* aan te spannen, maar Holthöfer zou hem ertoe bewogen hebben, ervan af te zien en een „scheidsgerecht” uitspraak te laten doen. Borms zou aanvaard hebben, dit „scheidsgerecht” te benoemen; wellicht was het ook daarom dat hij toen te Essen was en niet alleen om er op 10 april een lezing te houden. De leiding van *Volk en Staat* en Parasie zouden zich bij akte aan de uitspraak van het „scheidsgerecht” onderworpen hebben⁷⁰.

Dit incident zou het vermelden niet waard zijn, ware het niet dat de kwestie van het handschrift in 1939, tijdens een gerechtelijk onderzoek tegen *Volk en Staat*, opnieuw opdook (zie verder), en er vooral uit blijkt dat het „bureau Holthöfer”, en dus het Propagandaministerie, reeds in april 1937 een voet in huis had in *Volk en Staat*. Die zeggenschap kan enkel het gevolg zijn geweest van steunverlening of van een belofte daartoe.

Op 4 mei 1937 werd tijdens een onderhoud tussen De Clercq, Borms, Van Hoofstadt en Van Puymbrouck door de raad van bestuur van de NV De Schelde volgend voorstel aan De Clercq voorgelegd: „*Volk en Staat* is het kampblad der Dietsch Nationaal Solidaristische Beweging; erkent als eenige deugdelijke organisatie vatbaar voor uitbouw tot een Dietsch Nationaal Solidaristische Volksgemeenschap, het VNV; wil (...) de politiek van het VNV dienen en het gezag van zijn Leider bevestigen; legt daarom, in een Handvest, ten behoeve van Redactie en Beheer, zijn politieke richtlijnen vast en onderwerpt deze ter goedkeuring aan den Leider van het VNV”. Voorts werd voorgesteld dat men eens per week met De Clercq zou vergaderen, „ten einde de redactionele aangelegenheden in bijzonderheden te bespreken”⁷¹.

Van Puymbrouck was dus bereid, om aan De Clercqs bekommernissen inzake controle over *Volk en Staat* enigszins tegemoet te komen. Toch was De Clercq niet helemaal tevreden met dit voorstel. Hij meende dat „deze oplossing te verkiezen is boven geen oplossing”, maar ook dat „het belang van den strijd en van de kampformatie VNV vereischen dat *Volk en Staat* behoore aan het VNV die (sic) er eigenmachtig zou over beschikken. Niemand zal het verwonderlijk vinden dat een autoritaire organisatie er slechts noodgedwongen kan toe bijdragen nevens haar eigen macht een andere macht te laten ontwikkelen, die zich op een gegeven oogenblik tegen deze organisatie KAN keeren. De eigenaars van *Volk en Staat* nochtans schijnen er anders over te denken”⁷². Met de eigenaars werden de Nederlandse aandeelhouders bedoeld, waarbij het niet duidelijk is welke relatie tussen hen en Holthöfer bestond. Dat die relatie vrij-

69. *Uiteenzetting der feiten inzake Volk en Staat*, p. 30, MGB, Dossier *Volk en Staat*.

70. *Ibidem*, p. 31. Men verneemt niet welke uitspraak het „scheidsgerecht” deed, noch wie er deel van uitmaakte.

71. Van Puymbrouck aan De Clercq, 5/5/1937. ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 931.

72. De Clercq aan Van Puymbrouck, 12/5/1937. *Ibidem*.

wel zeker moet bestaan hebben, volgt uit het feit dat door het „bureau te Essen” vóór april 1937 een „regeling” betreffende *Volk en Staat* was uitgewerkt, wat uiteraard niet kon zonder voorafgaand contact tussen de Nederlandse eigenaars en Essen.

Het „handvest” waarover Van Puymbrouck het op 5 mei 1937 had, kwam op 21 mei tot stand⁷³. Behalve dat de NV De Schelde haar zelfstandigheid wenste te behouden (bedoeld wordt : tegenover het VNV), daar zij de financiële verantwoordelijkheid droeg, leert het stuk niets over de financiële toestand van het blad. Wel is het belangrijk voor de politieke en redactionele opties van Van Puymbrouck, die nog steeds hoofdredacteur was. Hij wenste een nationalistische inhoud, met volstreekte afwijzing van Frankrijk en Engeland en met uitgesproken sympathie voor Duitsland : „Openlijk ons tot vrienden van Deutschland bekennen, ook van het nieuwe Deutschland (...). Het zou psychologisch een fout zijn op dit gebied verstoppertje te spelen. Wij wensen een sterk Deutschland als tegengewicht tegen Frankrijk en Engeland. De vijanden van onze vijanden zijn onze bondgenooten (...). Liefst zwijgen over netelige vraagstukken als verhouding tot de Kerk”. En ook : „activisme uit beginsel. D.i. ten allen tijde bereid zijn om hoe ook, met wien ook het Belgische juk af te werpen. Binnen de wettelijkheid blijven. Geen onbezonnen revolutie”.

Bij dat alles was het Staf De Clercq te doen om de financiële en redactionele controle over het dagblad en de NV. Op Van Puymbrouck had hij geen vat. Nochtans kan de „regeling” die vóór april 1937 door Holthöfer in overleg met de Nederlandse eigenaars werd getroffen, geen andere inhoud hebben gehad dan dat Duitsers én Nederlanders vooralsnog die volledige controle niet aan De Clercq wensten toe te vertrouwen, en dat bijgevolg — voorlopig althans — voor het behoud van Van Puymbrouck werd gekozen. Wilden ze afwachten of De Clercq zijn belofte om *Volk en Staat* financieel te steunen, zou waarmaken ?

Wanneer de steun uit Duitsland voor *Volk en Staat* en het VNV een aanvang heeft genomen, is niet met zekerheid bekend. Vast staat dat de subsidiëring in december 1937 reeds een tijd aan de gang was. Het blad ontving toen 800 Reichsmark per maand, d.i. ca. 9600 F⁷⁴. Tot 31 maart 1938 werd de toelage gesplitst uitbetaald : 400 RM door het „Auslandpressbüro” en 400 RM door het „bureau Holthöfer” te Essen. Beide bureaus hingen af van het

73. Ibidem. Het stuk telt 9 blz. en werd waarschijnlijk door Van Puymbrouck opgesteld.

74. Geheimrat Walther Heide aan het Duits gezantschap te Brussel, 15/12/1937. Microfilm NFWO, Archief van de Wilhelmstrasse, Belgium - post 1936, frame 364679. Heide was de leider van het Auslandpressbüro te Berlijn, dat o.m. gelden van het Promi aan buitenlandse bladen gaf. In december 1937 was 1 RM = 11,864 BF (Met dank aan de Dienst Statistiek van de Nationale Bank van België).

Promi. Met ingang van 1 april 1938 werd het totale bedrag door Holthöfer betaald⁷⁵.

Uit een onderzoek dat door Wullus-Rudiger einde 1936-begin 1937 in opdracht van de eerste minister werd uitgevoerd, zou gebleken zijn „que l'Allemagne soutient moralement et financièrement le VNV”⁷⁶. Indien De Clercq inderdaad in april 1937 te Essen door Holthöfer ter verantwoording werd geroepen, zoals Parasie verklaard heeft, dan kon Holthöfer hem toen reeds onder druk zetten. Volgens Van Puymbrouck was de steun uit Duitsland reeds tijdens de zomer van 1937 aan gang: „Ikzelf was toch getuige, dat den heer Staf De Clercq op zaterdag 26 juni 1937 in het Centraal Station te Antwerpen vanwege Dr. Holthöfer 10.000 F werd overhandigd, eerste afbetaling op een bedrag van 40.000 F door den heer Staf De Clercq gevraagd voor het schrijven van een brochure over de militaire kwestie”⁷⁷.

Men mag van de hypothese uitgaan dat de steun uit Duitsland voor het VNV en *Volk en Staat* ten laatste in april 1937 een aanvang heeft genomen, nadat eerst tussen Holthöfer en de Nederlandse eigenaars een „regeling” was uitgewerkt, waardoor het VNV een optie op *Volk en Staat* kreeg. Uit een aantal documenten blijkt dat het begrotingsjaar van het Promi, dat in laatste instantie instond voor de subsidie aan het blad, van 1 april tot 31 maart liep. April 1937 viel dus samen met het begin van een begrotingsjaar. Nog een ander feit wijst in deze richting: met ingang van 1 april 1937 werd door het Auslandspressbüro via Holthöfer 100 RM aan het maandblad *Deltakamp* toegezegd. Deze steun werd bij het begin van het kalenderjaar 1938 reeds stopgezet⁷⁸. *Deltakamp* was het blad van het Algemeen Vlaamsch Nationaal Jeugdverbond (AVNJ), dat zowat als de jeugdbeweging van het VNV kan beschouwd worden en alleszins als dusdanig door het VNV werd beschouwd⁷⁹.

Hoe het geld uit Duitsland naar Vlaanderen kwam, is niet bekend. Slechts enkele summere gegevens uit de kring van tegenstanders van De Clercq zijn be-

75. Heide aan de Duitse ambassade te Brussel, 18/1/1939, PAB, Deutsche Gesandtschaft Brüssel, 89/1.

76. *L'ingérence étrangère en Belgique à la veille de la guerre*, in: La Libre Belgique, 13/2/1949.

77. Van Puymbrouck aan Van Es, 22/2/1939, MGB. Bedoeld wordt de brochure *Het VNV en het militaire vraagstuk*, tekst van een Kamertoespraak van De Clercq op 1/12/1936.

78. Heide aan de Duitse ambassade te Brussel, 13/1/1939. Microfilm NFWO, Archief van de Wilhelmstrasse, Belgium - post 1936, frame 366247.

79. Precies de aard van de verhouding van het AVNJ tot het VNV, benevens factoren van persoonlijke en ideologische aard, leidden in 1938 tot een conflict tussen de AVNJ-leider Hilaire Gravez en VNV-leider De Clercq, conflict dat in maart 1938 de verwijdering van Gravez en zijn opvolging door Edgar Lehembre tot gevolg had. Zie hierover: *Deltakamp*, 3e jg., nrs. 4-5, april-mei 1938. Ik ben geneigd, een verband te zoeken tussen de verwijdering van Gravez, wie een al te zelfstandige opstelling en het cultiveren van een „Diets-Germaanse” geest werd verweten, en de pogingen van de VNV-leider, om Van Puymbrouck uit *Volk en Staat* te verwijderen. De vraag mag trouwens gesteld worden of de stopzetting van de steun uit Duitsland aan het AVNJ niet op verzoek van De Clercq heeft plaatsgevonden.

schikbaar ; rekening gehouden met hun oorsprong, is enige voorzichtigheid geboden. Volgens de naar Nederland uitgeweken activist Paul Vrijdaghs werd het geld via Borms bezorgd⁸⁰. Nu was Borms één van de Vlaamse nationalisten voor wie Vrijdaghs een grote bewondering had, al is dit op zichzelf geen waarborg voor de juistheid van diens mededeling. Het is een feit dat Borms geregeld naar Duitsland reisde ; zo wilde hij na zijn terugkeer uit Berlijn in augustus 1938 dringend De Clercq ontmoeten⁸¹. Het staat niet vast dat deze reis met *Volk en Staat* verband hield. Toch dient erop te worden gewezen dat het desbetreffende document werd teruggevonden tussen papieren die op het blad betrekking hebben. In 1939, toen tegen *Volk en Staat* een gerechtelijk onderzoek aan de gang was, schreef Van Puymbrouck, zinspelend op de Duitse steun aan het blad : „Bockaert zal moeten oppassen als hij naar Den Haag gaat”⁸². Na de oorlog heeft Waternaux verklaard, dat Bockaert in Nederland geregeld Andreas Bouten ontmoette⁸³. Bouten was bestuurslid van de „Stichting Noord-Nederland - Vlaanderen”, die in 1936 werd opgericht onder het voorzitterschap van Waternaux. Het is volstrekt niet uitgesloten dat deze Stichting als doorgeefluik voor de steun uit Duitsland heeft gediend, als ze al niet met het oog op de regeling daarvan werd gesticht. Toen in 1936 geld in NSB-kringen werd gezocht, verliepen de onderhandelingen via leden van deze Stichting : Waternaux, de Geus en Vermaas⁸⁴.

Overigens is het vrijwel zeker dat De Clercq of personen uit zijn omgeving reeds begin 1935 en mogelijk nog vroeger met Holthöfer in betrekking stonden. In februari 1935 vond in het *Auswärtiges Amt* een bespreking plaats over en door het VNV gevraagde subsidie van 120.000 RM, die als „Rückendekung” moest dienen voor het geval de Belgische regering zou optreden tegen de „economische ondernemingen” van het VNV. Vooral voor het opheffen van de spaarkas „Volksverheffing” werd gevreesd. Deze vraag van het VNV kreeg de steun van Oszwald, Holthöfer, diens secretaris Emmendorfer en van majoor Voss (vertegenwoordiger van het *Reichswehrministerium*, in feite

80. „De groep De Clercq zou liever het blad heelemaal laten verdwijnen, dan dat de voorschotten uit Duitsland langs Dr. Borms gaan, daar deze ook tot de „Duitsche klik” behoort, zoals de heeren aan de andere zijde hun tegenspelers op een voor Duitsland vleiende wijze noemen”. Ongedateerd rapport van Vrijdaghs, vermoedelijk aan de Sicherheitsdienst te Aken (juli 1938), MGB, Dossier *Volk en Staat*.

81. Borms aan De Clercq, 25/7/1938. ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 931. Borms stelde de ontmoeting voor op 3 augustus, bij aankomst uit Berlijn. Daar Van Puymbrouck op raad van Borms op 4 augustus een onderhoud met De Clercq vroeg over een „algemeene pacificatie”, is het toch niet uitgesloten dat de geplande ontmoeting Borms-De Clercq met de verhouding binnen *Volk en Staat* verband hield.

82. Van Puymbrouck aan Vrijdaghs, 4/7/1939, MGB. Dossier *Volk en Staat* kaft XII. Sinds december 1937 was Amaat Bockaert, een schoonzoon van Frans Daels, beheerder van de NV De Schelde.

83. *Uiteenzetting der feiten inzake Volk en Staat*, p. 34, MGB, Dossier *Volk en Staat*.

84. Peeters aan Borms, 23/9/1936. ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 927.

Abwehr-officier), maar ze werd door het *Auswärtiges Amt* zowel op principiële gronden als op opportuniteitsgronden afgewezen ; de gevraagde steun werd dus hoogstwaarschijnlijk niet betaald^{84bis}.

7. Verschuiving ten gunste van het VNV (einde 1937)

Het jaar 1937 was van beslissende betekenis voor de pogingen van het VNV om de NV De Schelde en *Volk en Staat* onder controle te krijgen. Wij zagen reeds dat het VNV begin 1937 een optie van de Stichting zou gekregen hebben, mits de belofte, dat het *Volk en Staat* financieel zou steunen. Volgens het VNV kwam *Volk en Staat* op 1 oktober 1937 „in handen van het VNV”⁸⁵. Dat dit een te optimistische formulering was, zal later blijken. Maar het is een feit dat zich einde 1937 een belangrijke verschuiving ten voordele van het VNV in de aandelenverdeling en de samenstelling van de raad van bestuur van de NV De Schelde heeft voorgedaan. Tijdens de algemene vergadering van de aandeelhouders van 6 december 1937 werden 788 van de 1106 aandelen neergelegd : 386 door Van Hoofstadt, 226 door De Clercq, nog slechts 101 door Van Puymbrouck (tegenover 602 in november 1936), 58 door van Welij, 3 door Borms, 1 door Van Es, en telkens 2 door Karel Peeters, Jozef Deumens, Amaat Bockaert, Frans Strubbe, Lucien Matthijs, Edgard Lehembre en Jan Timmermans — allen VNV-ers. 626 van de 788 neergelegde aandelen (bijna 80 %) werden dus gedeponereerd door VNV-ers, waarvan het overgrote deel door de VNV-leider zelf en door zijn financiële vertrouwensman Van Hoofstadt. Bovendien werd Staf De Clercq op 5 november 1937 gewoon lid van de Stichting. Ook Van Hoofstadt was in september 1937 gewoon lid geworden i.p.v. Karel Peeters. Wat de aandelen van de NV betreft, dient er te worden op gewezen dat die eigendom van de Stichting bleven.

Volgens Van Puymbrouck was de verschuiving ten voordele van het VNV het gevolg van een uit Duitsland opgelegde operatie. Eind 1937 zou tussen Van Es, De Clercq en Holthöfer overeengekomen zijn, „om den heer Dr. Holthöfer over de meerderheid van aandelen ten gunste van den Heer Staf De Clercq te laten beschikken”. Dit stemde overeen met de wensen van De Clercq, wensen waartegen Holthöfer zich lang hardnekkig zou verzet hebben, maar, steeds volgens Van Puymbrouck, was deze „door het Kriegsministerium genoodzaakt

84bis. *Aufzeichnung*, 11/2/1935, Reichskriegsministerium, Ausland-Belgien, 1934-35, GRMA, T 77, R 905, framenummers onleesbaar. Met dank aan de heer Dirk Martin. De volledige tekst van dit document, dat zeer duidelijk de standpunten van de betrokken Duitse diensten tegenover de Vlaamse Beweging in het algemeen en het VNV in het bijzonder laat uitkomen, wordt omwille van zijn belang integraal in bijlage afgedrukt.

85. *Historiek van den eigendom...*, doc. cit., begin 1940. ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 922.

de wensen van den heer Staf De Clercq in te willigen''⁸⁶. Van Puymbrouck zou dit van Holthöfer zelf vernomen hebben.

Ook in een brief van Van Es aan De Clercq is sprake van een bijeenkomst te Rotterdam, waar in aanwezigheid van De Clercq „de nieuwe verhoudingen zijn besproken''⁸⁷. Uit de reeds vaak geciteerde brief van Van Puymbrouck aan Van Es (22/2/1939) blijkt dat die bijeenkomst op 3 oktober 1937 plaatsvond. Van Puymbrouck had eerder, op 23 september 1937, van Van Hoofstadt (toen afgevaardigd beheerder van de NV De Schelde en, zoals gezegd, financieel vertrouwensman van De Clercq) vernomen dat Holthöfer bereid was, de 100.000 F terug te geven „welke ik persoonlijk in de zaak had gestort, op voorwaarde dat ik de leiding met den heer Staf De Clercq zou deelen''.

Kon het Duitse Ministerie van Oorlog Holthöfer ertoe dwingen de meerderheid van de aandelen van de NV De Schelde ten gunste van Staf De Clercq en het VNV aan te kopen? Dat ook de „psychologische afdeling'' van dit ministerie bij de Duitse werking in het Westen betrokken was, blijkt uit een overzichtelijk verslag van de Sicherheitsdienst uit begin 1938, dat later nog ter sprake komt⁸⁸. Maar over eventuele betrekkingen tussen Staf De Clercq en de Duitse legerleiding of eraan verbonden diensten (de Abwehr bijvoorbeeld) vóór 1939 is niets met zekerheid bekend. Toch dient erop gewezen dat de Abwehr-officier, die in februari 1935 deelnam aan een bespreking over het al dan niet toekennen van een subsidie van 120.000 RM aan het VNV, deze vraag van het VNV steunde⁸⁹.

Indien de eerste grondslagen van de „Militaire Organisatie'' van De Clercq en de eerste contacten met de Abwehr inderdaad uit 1934 zouden dateren — zoals wordt gesteld in een document dat hoogstwaarschijnlijk door De Clercq in de zomer van 1940 werd geschreven —, verdient de bewering van Van Puymbrouck een nader onderzoek⁹⁰. In mei 1938 meldde Vrijdaghs aan de Sicherheitsdienst te Aken: „De heer De Clercq schijnt in zekere Duitse kringen groot resultaat te bereiken, met te bogen op de verzekering, dat Vlaanderen voor Frankrijk zijn bloed niet meer zal geven, dat Vlaanderen tegen Duitschland niet meer zal vechten. (...) Hoe is het toch mogelijk, dat verantwoordelijke beambten en officieren zoo'n onzin ernstig kunnen opnemen?'' Vrijdaghs nam dit alvast niet ernstig op; hij was ervan overtuigd dat, benevens de marxisten, democraten en „alles wat politiek katholiek en bijgevolg tegen het heidensche kerkvervolgende Hilterrijk opgehitst is'', ook de 10 % VNV-le-

86. Van Puymbrouck aan Van Es, 22/2/1939, MGB, Dossier *Volk en Staat*, kaft XII.

87. Van Es aan De Clercq, 12/12/1938. ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 927.

88. *Aussenarbeit im Westen* (1938), Hauptstaatsarchiv Düsseldorf, RW 33.

89. *Aufzeichnung*, 11/2/1935, doc. cit.

90. Bedoeld document draagt de titel *Die vlämische Militärische Organisation in der belgischen Armee*, Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, VNV-archief, nr. 500.

den „zooniet uit liefde tot Frankrijk, tenminste uit haat tegen Hitler-Duitschland, dapper (zullen) opmarscheeren”, omdat Romsée en De Clercq hen „ten deele ook tegen het heidensche Duitschland opgezweept hebben”⁹¹.

Het gif waarin Vrijdaghs zijn pen doopte wanneer hij het over De Clercq had, moet niet noodzakelijk tot de conclusie leiden dat hetgeen hij schreef, ook verzonnen was. Alleszins is het zo, dat het Oberkommando der Wehrmacht (zowat de opvolger van het in 1938 opgeheven Ministerie van Oorlog), waarvan de Abwehr afhing, reeds begin 1939, dus nog vóór de eerste contactname tussen De Clercq en Abwehrman Fritz Scheuermann in oktober 1939, een duidelijke voorkeur voor het VNV ten nadele van figuren als Van Puymbrouck heeft uitgesproken. Volgens de Sicherheitsdienst werd op het einde van de jaren '30 in Vlaamse aangelegenheden zeer nauw samengewerkt tussen het OKW en het Promi, waarbij het Promi in een ondergeschikte en afhankelijke positie zou gestaan hebben⁹². Al deze elementen, hoe fragmentair en benaderend ze ook zijn, kunnen de uitspraak van Van Puymbrouck een grond van waarheid verlenen, al dient men toe te geven dat men op grond hiervan nog geen definitieve conclusie terzake kan formuleren.

Wat er ook van zij, met ingang van oktober 1937 kreeg het VNV een vaster greep op de NV De Schelde, en dus op *Volk en Staat*. De belofte *Volk en Staat* te zullen steunen, loste het VNV ook in. In januari 1937 werd geschat dat ten minste 300.000 F zou nodig zijn. Uit VNV-bron blijkt dat door Staf De Clercq in 1937 in totaal 471.000 F aan Van Hoofstadt werd overhandigd: 218.000 F van het VNV zelf, 205.000 F uit giften van „Vrienden van *Volk en Staat*”, en 48.000 F geleend door Amaat Bockaert⁹³. Als de VNV-leider in één jaar zoveel geld bijeen kon brengen, zou het veel voordeliger en vooral veel eenvoudiger geweest zijn, de meerderheid van de aandelen van de Nederlandse eigenaars af te kopen. De 626 aandelen, die in december 1937 door VNV-ers werden neergelegd, vertegenwoordigen immers slechts 87.640 F. M.i. kan uit de hier beschreven toestand slechts worden afgeleid, ofwel dat de Nederlandse eigenaars hun aandelen vooralsnog niet wensten te verkopen, ofwel dat zij er niet meer vrij over beschikten, mogelijks omdat Holthöfer er zegenschap over had. In 1938 werd „langs en door het VNV” 400.604 F door De Clercq aan *Volk en Staat* overhandigd, in 1939 415.700 F⁹⁴. In drie jaar tijds gaf het VNV dus 1.287.304 F aan *Volk en Staat*, grotendeels afkomstig uit giften van „Vrienden van *Volk en Staat*”. Het spreekt vanzelf dat het geld uit Duitsland niet in de gedetailleerde staten terug te vinden is, die door Staf De Clercq werden

91. Vrijdaghs aan „Aken”, 16 mei 1938, MGB, Dossier *Volk en Staat*.

92. *Aktennotiz betr. Besprechung über Westfragen beim SD-Oberabschnitt West am 12.6.39*, MGB.

93. *Historiek van den eigendom...*, doc. cit., ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 922.

94. als vorige noot.

opgesteld. De verklaring hiervoor zou de volgende zijn : Antoon Mermans, die in 1938 Van Hoofstadt opvolgde als afgevaardigd beheerder en die nadien ook hoofdredacteur werd, zou op het idee zijn gekomen, „dat alle gelden welke afkomstig waren van Dr. Holthöfer, aan *Volk en Staat* zouden overgemaakt worden als steungelden van het VNV en als dusdanig ingeschreven in de boekhouding van de NV Uitgeverij De Schelde”⁹⁵.

Indien dit juist is (men kan aannemen dat Mermans uit zelfbescherming deze regeling bedongen heeft bij zijn aanstelling tot afgevaardigd beheerder in april 1938), is het van belang, dat de omvang van de Duitse steun zo precies mogelijk wordt bepaald. Bij gebrek aan documenten kan die evenwel slechts bij benadering geschat worden. Volgende gegevens staan vast : vóór december 1937 werd 800 RM per maand gegeven ; dit bedrag werd ten laatste in januari 1939 verhoogd tot 4.000 RM per maand⁹⁶. Hoelang de subsidiëring geduurd heeft, is niet bekend, maar aangenomen mag worden dat zij uit voorzichtigheid werd stopgezet nadat de Belgische regering in juni 1939 een „anti-subsidiewet” had uitgevaardigd, die hierna nog ter sprake komt. Uitgaande van de hypothese dat de subsidiëring in april 1937 een aanvang nam, dat de verhoging ervan tot 4.000 RM slechts in januari 1939 plaatsvond en dat de subsidiëring onmiddellijk na juni 1939 werd stopgezet, komt men tot een totaal bedrag van 40.800 RM of van 485.520 F, dit is iets meer dan 1/3 van het totale bedrag, dat „langs en door het VNV” aan *Volk en Staat* zou gegeven zijn.

Zo bekeken moet *Volk en Staat* een bodemloos vat zijn geweest. Overigens rijst de vraag waar het VNV de toch vrij aanzienlijke som van 1.287.304 F vandaan heeft gehaald, in de veronderstelling dat alle steun van het VNV zou gekomen zijn. Volgens de reeds geciteerde VNV-historiek was 728.000 F afkomstig van onbekende „Vrienden van *Volk en Staat*” ; de rest, 555.304 F, zou rechtstreeks van het VNV zijn gekomen, dat volgens dezelfde bron „over eene ruime reserve beschikte”⁹⁷. Als deze reserve werkelijk bestaan heeft, begrijpt men niet waarom de subsidiëring uit Duitsland aanvaard werd en nog minder waarom het VNV, althans volgens Elias, geld moest lenen bij het Vlaamsch-Nationaal Syndicaat toen het er in 1938 (volgens Elias, in feite was het augustus 1939) op aankwam, de meerderheid van de aandelen van de NV De Schelde aan te kopen⁹⁸.

95. *Uiteenzetting van de feiten inzake H. J. Elias*, p. 7, MGB.

96. Heide aan de Duitse ambassade te Brussel, 18/1/1939. PAB, Deutsche Gesandtschaft Brüssel, 89/1.

97. Uit VNV-bron blijkt dat het VNV over volgende reserves zou beschikt hebben : 104.000 F in 1934, 416.000 F in 1935, 1.194.000 F in 1937, 1.759.000 F in 1938. ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 922. Cijfers over 1936 en 1939 werden niet teruggevonden. Ongeveer de helft van de VNV-inkomsten kwam uit bijdragen van geheime leden.

98. *Uiteenzetting van de feiten inzake H. J. Elias*, p. 6, MGB.

Einde 1937-begin 1938 was het conflict rond *Volk en Staat* dus beslecht in het voordeel van het VNV, tot groot ongenoegen van Van Puymbrouck, die niet geneigd was, zich zomaar aan de kant te laten zetten.

8. Een complot tegen De Clercq (1938-39)

Het is bekend dat op het einde van de jaren '30 in en meestal naast het VNV enkele overtuigde nationaal-socialisten actief waren, die hun kritiek op het VNV niet spaarden. Over de concrete werking van deze groepjes (Nationaal-Socialistische Vlaamsche Arbeiderspartij, Vrienden van het Nieuwe Duitschland, De Adelaar enz.) is weinig bekend. Hun politieke invloed was onbetekend, maar juist doordat zij rechts van het VNV stonden, het VNV bekritiseerden en meer dan het VNV op Duitsland en het nationaal-socialisme georiënteerd waren, heeft hun optreden het VNV zorgen gebaard, met name m.b.t. *Volk en Staat*. Tussen Van Puymbrouck en de groepjes was immers geleidelijk toenadering gegroeid, zozeer zelfs, dat Van Puymbrouck soms als hun „éminence grise” werd beschouwd. Hij was bevriend met een aantal figuren die in of buiten het VNV deze organisatie met kritiek bestookten: Ward Hermans (VNV-arrondissementsleider en vanaf 1939 af volksvertegenwoordiger), Firmin Parasié (hoofdredacteur van *De Dietsche Voorpost*) en vooral Paul Vrijdaghs.

Paul Vrijdaghs, gewezen lid van de Raad van Vlaanderen, was in 1918 naar Voorschoten in Nederland uitgeweken. Hij was wegens activisme door het Belgisch gerecht tot levenslange opsluiting veroordeeld.

In Nederland was hij werkzaam als leraar en beëdigd vertaler. Van 1936 tot 1939 stuurde hij verslagen over de politieke toestand in Vlaanderen aan verscheidene Duitse instanties; eerst aan het „bureau Holthöfer”, dan aan de Sicherheitsdienst te Aken en nog later aan een niet nader geïdentificeerde „Staatsminister Klagges”⁹⁹.

Bij het hanteren van deze documenten is grote voorzichtigheid geboden. Bij gebrek aan primaire bronnen is het vaak moeilijk, de waarheidsgetrouwheid van Vrijdaghs' verslagen na te gaan. Bovendien dient rekening ermee gehouden dat Vrijdaghs als uitgeweken activist door de „ballingenmentaliteit” was gemerkt en dat hij als vrijzinnige en overtuigde nationaal-socialist het klerikaal geachte VNV niet in zijn hart droeg. Bovendien beschuldigde hij het VNV ervan dat het de activisten en de politieke erfenis van het activisme had verraden door in 1936 een in zijn ogen pro-Belgische koers te gaan varen (akkoord Rex-

99. MGB. Dossier *Volk en Staat*. Zes van deze verslagen zijn in de oorspronkelijke Duitse versie en in beëdigde Nederlandse vertaling bewaard gebleven. Ze zijn gedateerd op 12/8/1937, 16/5/1938, 17/6/1938, einde juni-begin juli 1938, 15/8/1938 en 27/4/1939.

VNV, akkoord KVV-VNV). Ten slotte dient te worden vermeld dat Vrijdaghs zich door het VNV en Holthöfer in zijn politieke ambities gefnuikt voelde : hij had in 1937 het plan opgevat, zich bij de eerstvolgende wetgevende verkiezingen kandidaat te stellen in de kantons Eupen-Malmédy-St.-Vith ; hiervoor had hij materiële en financiële steun ten belope van 220.000 RM aan Holthöfer gevraagd¹⁰⁰. Klaarblijkelijk heeft deze hem die steun geweigerd, terwijl hij toen wel het VNV steunde. Vrijdaghs wilde Holthöfer ervan overtuigen dat het VNV de Duitse belangen niet diende en dat de steun van de Duitse propagandadiensten in verkeerde handen terecht kwam i.p.v. in de zijne en die van zijn medestanders.

Dat blijkt zeer duidelijk uit verslagen die hij later mogelijk via Ward Hermans aan de SD te Aken stuurde¹⁰¹. De teneur van deze verslagen was erop gericht, Staf De Clercq als een anti-Duitse Vlaamse nationalist met sterk klerikale bindingen voor te stellen, en ook als een opportunistische politicus, die alle „echte” Vlaams-nationale initiatieven (het ANVJ geleid door Gravez, Bormsvieringen, Grammens-actie) tegenwerkte als ze niet van het VNV uitgingen. Deze man en zijn beweging verdienden volgens Vrijdaghs geen steun uit Duitsland, meer nog : zij zouden wel eens vijanden van Duitsland kunnen worden. In datzelfde kader plaatste Vrijdaghs de pesterijen van het VNV waarvan Van Puymbrouck en Borms binnen *Volk en Staat* het slachtoffer zouden geweest zijn.

Afgezien van de verbitterde toon van Vrijdaghs' verslagen bevatten zij wellicht een kern van waarheid. Alles wijst er inderdaad op dat het VNV op de verwijdering van Van Puymbrouck uit de redactie en het beheer van *Volk en Staat* aanstuurde, niet enkel om redenen die zijn persoon betroffen, maar ook uit ideologische motieven. De sympathie voor het „nieuwe” Duitsland waarvan Van Puymbrouck geregeld blijf gaf, viel bij De Clercq niet in goede aarde¹⁰²,

100. Vrijdaghs aan Holthöfer, 12/8/1937. Volgens dit verslag stuurde Vrijdaghs sinds augustus 1936 rapporten aan Holthöfer, maar de eerste hiervan werden niet teruggevonden.

101. Op 25/5/1938 schreef Ward (Hermans) aan Paul (Vrijdaghs) : „Brief ontvangen. Wordt één der e.v. dagen 6 x geklopt en aan de gewenschte adressen bezorgd”. Eerder, op 12 mei had Hermans aan Vrijdaghs geschreven dat men „ginder” (in Duitsland) op de hoogte was van de gespannen verhouding tussen De Clercq en Hermans, „ook onze vrienden te A., en van meer dan een interessante schriftuur hebben ze een fotocopie of het origineel zelf”. Beide brieven (afschrift) in : ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 922. Een verslag van Vrijdaghs aan „Aken” was op 16 mei 1938 gedateerd. Aangenomen mag worden dat Vrijdaghs aan Hermans gevraagd had, hem „bezwarende” feiten over De Clercq mede te delen. De feiten die Hermans inderdaad aan Vrijdaghs meldde, vindt men grotendeels terug in Vrijdaghs' rapport van 16 mei aan de SD te Aken. Hermans ontving dit verslag op 25 mei ; „Aken” zal één van de „gewenste adressen” zijn geweest.

102. Zo heeft alleszins Van Puymbrouck het aan gevoeld : „Practisch werd ik door (U ?) uit het VNV gestooten, omdat, naar in VNV-kringen verluidt, ik te Duitschvriendelijk ben ; omdat ik het nieuwe Duitschland te zeer bewonder, wat zekere heeren hinderlijk vinden, heeren die dan achteraf te Berlijn niet geheel belanglooze stappen zijn gaan doen”. Van Puymbrouck aan De Clercq, 30/11/1938. ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 927.

al kunnen bij hem ook opportuniteitsredenen gespeeld hebben ; ten slotte was het VNV een „parlementaire” partij, die haar tegenstanders geen argumenten in handen wilde spelen. De verwijdering van Gravez uit het AVNJ in 1938 dient m.i. in dezelfde context geplaatst. Uiteindelijk verdween Van Puymbrouck begin 1939 uit de redactie van *Volk en Staat* ; als beheerder nam hij ontslag op 25 mei 1939.

Mogelijk heeft de groep rond Van Puymbrouck in 1938 nog gepoogd, opnieuw de controle over *Volk en Staat* en de NV De Schelde te verwerven. In een VNV-historiek van de bezitsverhoudingen in het dagblad worden „onderhandse aanspraken” vermeld, die sinds 23 maart 1938 in afwezigheid van Staf De Clercq door een groep zouden gemaakt zijn met het doel, het dagblad in handen te krijgen. Maar : „toen het tot een bepaald voorstel van in pandgeving kwam, werd het voorstel door Staf De Clercq afgewezen, en wel op 6 mei 1938”¹⁰³. Toen de Nederlandse aandeelhouders zich in 1939 van hun aandelen wilden ontdoen, wilde ook Van Es vertrouwelijk met De Clercq alleen bespreken, „hoe wij zekerheid hebben, dat geen aanspraken van geldschieters mogelijk zijn op de aandelen welke de Stichting bezit. Ik doel op vroeger gemaakte, door U afgewezen aanspraken”¹⁰⁴.

Het staat vast dat op beide voormelde data, 23 maart en 6 mei 1938, vergaderingen van de Stichting plaatsvonden. Op 23 maart had Van Puymbrouck, volgens hemzelf, in aanwezigheid van Van Es, Borms, De Clercq en Holthöfer zijn financiële eisen ter tafel gelegd : terugbetaling van 100.000 F die hij uit zijn eigen vermogen in de NV zou geïnvesteerd hebben, en de „vergoeding van de door mij bewezen diensten” tussen 1934 en 1937¹⁰⁵. Wat het tweede punt betreft, werd, steeds volgens Van Puymbrouck, een regeling getroffen tussen hemzelf en De Clercq, die inhield dat de hem verschuldigde bedragen zouden worden terugbetaald „in de vorm van salaris, waarvoor ik redactioneel werk zou leveren”¹⁰⁶.

Wilde Van Puymbrouck, indien niet op zijn financiële eisen werd ingegaan, trachten, een aandelenverschuiving in zijn voordeel te bekomen b.v. door inpandgeving ? Niets wijst daar expliciet op, ofschoon Van Puymbrouck er groot belang aan hechtte dat De Clercq op 23 maart uitdrukkelijk verklaard had dat hij, Van Puymbrouck, beheerder zou blijven¹⁰⁷. Zeker is dat Vrijdaghs en Hermans, waarschijnlijk met medeweten van Van Puymbrouck, in mei 1938 een nieuw offensief tegen De Clercq en Holthöfer inzetten. Op 10 mei schreef Hermans aan Vrijdaghs : „De Clercq is vorige week weer een drietal dagen

103. *Historiek van den eigendom...*, doc. cit., ibidem, farde 922.

104. Van Es aan de De Clercq, ibidem.

105. Van Puymbrouck aan Bockaert, 6 en 23/5/1939, MGB, Dossier *Volk en Staat*, kaft XII.

106. Van Puymbrouck aan De Clercq, 20/9/1938. ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 927.

107. Van Puymbrouck aan Bockaert, 23/5/1939. MGB, Dossier *Volk en Staat*, kaft XII.

naar ginder (Duitsland? - EV) gestevend. Of hij ook Holt(höfer) zag kan ik niet bevestigen. In elk geval dunkt mij, dat alles nog niet in orde is, zooals het gewenscht wordt door ons''¹⁰⁸. Hoe het door beiden gewenscht werd, blijkt uit een rapport van Vrijdaghs van 16 mei aan „Aken'', d.i. de Sicherheitsdienst. Vrijdaghs vermoedde dat er een personeelswijziging „in het zoogezegd niet-officieel bureau in Essen'' op til was. Dit vermoeden had „in zekere kleine Vlaamsche kringen (...) onrust verwekt of verwachtingen doen ontstaan, te meer daar bekend was, of men ten minste weten wilde, dat een zeer aanzienlijk bedrag te elfder ure nog in de handen van den Heer De Clercq — dus in beslist verkeerde handen — zou kunnen gespeeld worden.'' Dat is nu precies wat Vrijdaghs c.s. trachtten te beletten. Vrijdaghs besloot zijn verslag, dat overigens vol staat met verdachtmakingen tegen De Clercq, dan ook als volgt: „Den Heer De Clercq moet de mogelijkheid ontnomen worden het blad *Volk en Staat* verder te misbruiken (...); dit blad moet weer van het VNV onafhankelijk worden. In het belang van Vlaanderen en Duitschland is het gewenscht, dat geenerlei ondersteuning uit Duitschland meer toevloeien''. Blijkbaar werd deze hoop van Vrijdaghs en Hermans niet bewaarheid, want een tiental dagen later schreef Hermans, precies als reactie op Vrijdaghs' verslag: „Ik denk dat ze ginder niks goeds meer aan heel de zaak zullen zien, na de lezing ervan, want het is in elk geval vernietigend! Maar... intusschen hebben ze op *Volk en Staat* toch weeral de duiten vastgekrege deze week!''¹⁰⁹.

Van Puymbrouck heeft alles in het werk gesteld om de 100.000 F terug te krijgen die hij, volgens eigen zeggen, in de NV zou geïnvesteerd hebben. Men zal zich herinneren dat Holthöfer hem einde 1937 die teruggave zou beloofd hebben. Bij die pogingen nam Van Puymbrouck wellicht reeds in 1938 zijn toevlucht tot veeleer niet faire procédés. Niet enkel heeft hij vrijwel zeker Vrijdaghs geïnformeerd over interne gebeurtenissen binnen *Volk en Staat*, maar hij maakte er ook een gewoonte van, afschriften van brieven te sturen aan een reeks personen „behoorend tot de Dietsche familie''¹¹⁰. Uiteraard zaten zowel Van Es als De Clercq hiermee verveeld: „Het gevaar is namelijk dit: dat, indien er niets gebeurt, zelfs indien men hem 'afkoopt', hij niet alleen de heer d. C (De Clercq) maar het geheele VNV *kan chanteeren*. Niet alleen zelf, maar via Vr. (Vrijdaghs) of elk ander, wien hij met kwade bedoelingen af-

108. Hermans aan Vrijdaghs, 10/5/1938 (afschrift). ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 922.

109. Hermans aan Vrijdaghs, 25/5/1938 (afschrift), ibidem.

110. Zijn zeer lange brief aan Van Es van 22/2/1939 stuurde hij aan achttien personen, die weliswaar bijna allen van ver of van nabij bij het Vlaams nationalisme betrokken waren, maar met *Volk en Staat* zelf weinig of niets vandoen hadden. Onder hen heel wat uitgeweken activisten (De Decker, Van Genechten, Speleers, Tack, Vrijdaghs, Jonckx, Meert, (Raf) Verhulst en Jacob), maar ook aan Frans Daels en Mussert. Hij deed dat ook met andere brieven, ook deze van Van Es. Men zal opmerken dat geen enkele van de beheerders van de NV De Schelde noch De Clercq afschriften ontvingen.

schrift der brieven geeft" ¹¹¹. Het resultaat van deze actie van Van Puymbrouck en andere tegenstanders van De Clercq liet niet op zich wachten. Op 13 januari 1939 schreven de naar Nederland uitgeweken activisten Jan Wannijn en Lambert Jagenau aan De Clercq dat zij onthullingen vreesden, want „uit de stukken blijkt op onwedersprekelijke wijze dat er door U daden zijn gesteld die de overtuiging vestigen dat U machten vreemd aan onzen nationalen strijd over de *Schelde*-aandeelen hebt laten beschikken en er maandelijksche toelagen van diezelfde machten zijn aanvaard, die bij het groote publiek de zaak van het vlaamsch nationalisme voor jaren zullen bederven" ¹¹². Zij deelden nog mede dat de publikatie van deze onthullingen „dank zij de tusschenkomst van activistische medestanders" voorlopig was uitgesteld, maar oordeelden niettemin dat De Clercq als VNV-leider en als volksvertegenwoordiger ontslag moest nemen. De Clercq repliceerde nog dezelfde dag, verwees beide activisten naar Van Es en stelde : „Noch het VNV noch *Volk en Staat* zijn beheerscht door vreemde machten. Wij zijn niet van het hout waaruit men verraders snijdt" ¹¹³.

Afgezien van een aantal allusies die Parasio in *De Dietsche Voorpost* op geld uit Duitsland voor het VNV maakte, werden geen werkelijke onthullingen over deze zaak gepubliceerd. Mogelijk hebben daarom Parasio en Vrijdaghs, wellicht met medeweten van Hermans en Van Puymbrouck, een ander maneuver bedacht. Het lijkt wel alsof Parasio de eerste de beste aanleiding heeft aangegrepen, om het Belgisch gerecht de gelegenheid te geven, een onderzoek naar de financiering van *Volk en Staat* in te stellen. Deze onverkwikkelijke zaak zou niet veel aandacht verdienen, ware het niet dat zij wellicht de aanleiding is geweest tot het goedkeuren van een wetsontwerp tot verbod van financiering uit het buitenland en mede daardoor tot de definitieve aankoop van de *Schelde*-aandelen door Staf De Clercq.

Op 29 april 1939 ontving Gust Janssens, drukker van het dagblad, een dagvaarding tot verschijnen voor een vrederechter te Antwerpen en tot het betalen van 4.700 F schadevergoeding aan Parasio wegens het publiceren van „eervovende en beledigende verdachtmakingen" ¹¹⁴.

Het betrof het volgens Parasio „leugenachtig" verslag over de lezing die hij in maart 1937 te Brussel had gehouden, en waarover in *Volk en Staat* van 23 maart 1937 verslag was uitgebracht. Naar aanleiding van deze gerechtelijke stappen van Parasio legde Antoon Mermans, afgevaardigd beheerder van de NV De Schelde, op 15 mei 1939 bij de Procureur des Konings te Antwerpen

111. Van Es aan Bockaert, 28/2/1939. MGB, Dossier *Volk en Staat*, kaft XII.

112. Wannijn en Jagenau aan De Clercq, 13/1/1939. ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 931.

113. De Clercq aan Wannijn, 13/1/1939, *ibidem*.

114. Tenzij anders aangeduid zijn de gegevens hierover ontleend aan de *Uiteenzetting van de feiten inzake Volk en Staat*, MGB.

klacht neer tegen Parasie. Motief : het ontvreemden van een handschrift uit het archief van de NV. Wij zagen reeds dat dit handschrift in april 1937 door Van Puymbrouck aan Holthöfer werd bezorgd. In de loop van het gerechtelijk onderzoek, dat volgde op de klacht van Mermans en dat toevertrouwd werd aan commissaris Georges Block, die de politieke afdeling van de Antwerpse gerechtelijke politie leidde, legde Parasie uit hoe hij in maart 1937 ertoe besloten had, van een proces tegen *Volk en Staat* af te zien. Wij hadden het hier reeds over. Belangrijk is nog dat Parasie aan de gerechtelijke politie verklaarde dat Borms, Van Puymbrouck en Van Hoofstadt het duo Holthöfer-Emmendörfer kenden, en dat hij liet verstaan dat deze beide heren reeds in april 1937 een zekere zeggenschap over *Volk en Staat* hadden. Uiteraard werden de drie vernoemden ondervraagd. Bij een huiszoeking bij Van Hoofstadt werd een schuldbekenenis van 10.000 F ten voordele van Holthöfer ontdekt. Volgens Van Puymbrouck werd op een bepaald ogenblik door Van Hoofstadt „met een groep die niet nader gekend is,“ een som van 300.000 F ter beschikking van de NV De Schelde gesteld. Bij Parasie werden brieven in beslag genomen van Van Puymbrouck, Hermans en advocaat Ponette¹¹⁵, „waarin in bedekte termen over den steun die *Volk en Staat* vanuit Duitschland ontving werd gesproken“. Alsof dat nog niet volstond, meldde Parasie aan de gerechtelijke politie dat Vrijdaghs in het bezit was van brieven van Ward Hermans, die „zeer duidelijk (lieten) uitschijnen dat *Volk en Staat* financieel vanuit Duitschland werd gesteund“¹¹⁶. Vrijdaghs was bereid, die brieven in handen van het gerecht te spelen op voorwaarde „dat zij hem zouden afgenomen worden om den indruk niet te geven dat hij ze vrijwillig had afgegeven“. Toen Vrijdaghs daarvoor uit Nederland naar België kwam, werden de brieven die hij in zijn bezit had, in beslag genomen.

Het is zeer waarschijnlijk dat minister van Justitie Paul-Emile Janson naar aanleiding van dit gerechtelijk onderzoek op 7 juni 1939 een wetsontwerp indiende, waarin aan artikel 137 van het Strafwetboek volgende bepaling werd toegevoegd : „Met gevangenisstraf van zes maanden tot vijf jaar en met geldboete van 1.000 frank tot 20.000 frank, wordt gestraft hij die, in België of in het buitenland, hetzij rechtstreeks, hetzij door een tusschenpersoon, van een vreemden persoon of van een vreemde organisatie giften, geschenken, leeningen, of andere voordeelen onder welken vorm ook ontvangt, om geheel of ten deele te worden besteed tot politieke bedrijvigheid of politieke propaganda in België of tot vergelding van een dergelijke bedrijvigheid of propaganda¹¹⁷“.

115. Maurits Ponette was een tijdlang „financieel leider“ van het VNV. Hij werd per 1 juli 1937 opgevolgd door Adiel Debeuckelaere (*Volk en Staat*, 24/6/1937). De financieel leider stond zowel in voor de inning van de lidgelden als voor het ontvangen van „uitzonderlijke steun“.

116. Afschrift van enkele van deze brieven in : ARA, Overtuigingsstukken MGB, fardes 922 en 931.

117. *Parlementaire Documenten, Kamer der Volksvertegenwoordigers, Buitengewone zitting van 1939*, 8/6/1939, nr. 101, blz. 1-4.

Interessanter dan de wettekst zelf is de „Memorie van toelichting” die eraan voorafgaat. Janson ging ervan uit, dat de door België gevolgde onafhankelijkheidspolitiek „gebiedender dan ooit (eischt) dat elke inmenging en elke bemoeiing vanwege buitenlandsche organisaties en zelfs vanwege vreemde particulieren in 's lands politiek leven worden verboden”. Tevens stelde hij vast dat deze „bemoeiingen” vooral plaatsvonden door „geldelijke steunverlening aan propagandisten of aan politieke organisaties van het land zelf”. Met nadruk werd naar mogelijke steun aan kranten verwezen in de vorm van „fictieve abonnementen, of ook, in voorkomend geval, de steunabonnementen, giften of voordelen”.

In de tekst van het wetsontwerp wordt uiteraard niet gezegd dat het hoofdzakelijk, zoniet uitsluitend tegen het VNV en *Volk en Staat* was gericht. Van Puymbrouck twijfelde daar echter niet aan¹¹⁸. De Duitse ambassade te Brussel commentarieerde het als volgt: „Insbesondere erleichtere das Gesetz die französische Werbetätigkeit in Belgien, weil unter fremder Einmischung in Belgien im allgemeinen die deutsche Propaganda verstanden wurde. (...) Zweifellos richtet es sich in erster Linie gegen Deutschland und soll unsere propagandistische Tätigkeit, vor allem in Flandern und in Eupen-Malmedy, treffen. Es dürfte sich daher empfehlen, in allen propagandistischen Fragen in Zukunft mit grösster Vorsicht zu verfahren”¹¹⁹.

9. De Clercq eigenaar van Volk en Staat (augustus 1939)

Zeker is dan ook dat voorzichtigheid aan de basis lag van de beslissing van de Nederlandse aandeelhouders, om op 24 augustus 1939 hun aandelen in de NV De Schelde van de hand te doen. Hiertoe werd besloten tijdens een vergadering van de Stichting te Roosendaal in aanwezigheid van Borms, De Clercq, Van Hoofstadt en Van Es. Laatstgenoemde zette de moeilijkheden van de Stichting uiteen, „eenerzijds als gevolg van den slechten financiëlen toestand van het blad, dat, tenzij ondersteund door een toelage van het VNV niet bestaan kan blijven, terwijl anderzijds de nieuwe Belgische wetgeving bezwaren kan opleveren”. Men kan ervan op aan, dat deze overweging wel het zwaarst zal gewogen hebben, want de financiële toestand van het blad was steeds slecht geweest. Daar geen ander bod werd gedaan, was De Clercq bereid, 779 aandelen ter waarde van 6.820 gulden (ca. 107.074 F) van de Stichting te kopen¹²⁰. Ofschoon Van Es per spoedbestelling Van Puymbrouck had uitgenodigd, bleef deze afwezig.

118. Van Puymbrouck aan Vrijdaghs, 4/7/1939, MGB, Dossier *Volk en Staat*, kaft XII.

119. von Bülow-Schwante aan het A.A., 18/7/1939. PAB, Deutsche Gesandtschaft Brüssel, 83/7.

120. *Notulen van de vergadering te Roosendaal*, 24/8/1939. ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 922. De koers van de Nederlandse gulden bedroeg 15,73 F in augustus 1939.

Nu had het VNV *Volk en Staat* volledig in handen, zowel redactioneel als financieel. Maar ondanks de aanzienlijke steun van het VNV (waarvan de subsidie uit Duitsland zeer waarschijnlijk deel uitmaakte) was het blad nog steeds verlieslatend. Ook in 1939 gold nog hetgeen Antoon Mermans in 1937 aan De Clercq had geschreven: „Het verschijnen van *Volk en Staat* is een dagelijksch mirakel en een dagelijksche improvisatie over gansch de lijn”¹²¹. Het gerechtelijk onderzoek zorgde bovendien nog voor bijkomende moeilijkheden. Hoe het precies verlopen is en wat de resultaten ervan waren, zal onbekend blijven, daar „de oorlogsgebeurtenissen het onderzoek (hebben) doen staken en het dossier door verbranding vernietigd werd”¹²². Wel is bekend dat de krant van 17 januari tot 26 februari 1940 door de regering verboden werd, „als zijnde van zulken aard dat zij op den geest der troepen en der bevolking een ongelukkigen invloed kan uitoefenen”¹²³.

10. Exit Van Puymbrouck (1939)

Van Puymbrouck bekeek deze moeilijkheden niet zonder verbittering en leedvermaak: „Ik zal er een aardige duit bij inschieten. Maar ik zal ook het genoegen hebben dat dit blad dat én Duitschland én Vlaanderen bedriegt zijn verderfelijck werk niet zal kunnen voortzetten. Er komt in Vlaanderen plaats voor gezondere werkwijzen”¹²⁴. Men mag hierbij niet uit het oog verliezen dat Van Puymbrouck intussen met een nieuw blad begonnen was (*De Vlaamische Post*), dat weliswaar de Belgische neutraliteitspolitiek verdedigde, maar waarvan de financieringswijze op zijn minst vragen oproept.

Heeft Van Puymbrouck, die De Clercq beschouwde als „een kwakzalver wien het slechts om de centen te doen is”¹²⁵, werkelijk een „aardige duit” bij *Volk en Staat* ingeschoten? Hijzelf heeft dat steeds volgehouden, maar deze stelling is slechts te handhaven als de eerste schijf van 100.000 F die hij in 1933 inbracht, werkelijk uit zijn eigen vermogen was gekomen. En dat is volstrekt niet zeker. Van Es was ervan overtuigd dat ten minste de helft van het bedrag dat Van Puymbrouck in de onderneming zou gestort hebben, niet uit diens persoonlijk vermogen kwam, maar dat in 1933 ten minste drie personen obligaties voor een totale waarde van 7.000 gulden (ca. 100.000 F) hadden on-

121. Mermans aan De Clercq, 5/9/1937. Ibidem, farde 928.

122. *Uiteenzetting van de feiten inzake Volk en Staat*, blz. 26, MGB.

123. *Belgisch Staatsblad*, 26-27/2/1940.

124. Van Puymbrouck aan Vrijdaghs, 4/7/1939. MGB, Dossier *Volk en Staat*, kaft XII.

125. Als vorige noot. Tegenover deze niet gemotiveerde beschuldiging kan worden gesteld dat De Clercq bij de stichting van het VNV zijn persoonlijke bezittingen (zijn eigen woning, drie woonhuizen te Herne, en een perceel bouwgrond te Leerbeek) borg stelde voor de terugbetaling van de lening van 150.000 F, die Leo Wouters in opdracht van De Clercq moest aangaan. Handgeschreven volmacht van De Clercq, 13/11/1933. ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 922.

derschreven ¹²⁶. Volgens Karel Peeters was één van deze drie Dr. Schamelhout, die een obligatie van 350 gulden voor zijn rekening zou genomen hebben ¹²⁷. Toch werd een gedeelte van de 100.000 F aan Van Puymbrouck terugbetaald ¹²⁸. Wat de betaling van door Van Puymbrouck „geleverde prestaties” tussen 1934 en 1937 betreft, staat het vrijwel vast dat hem geen genoegdoening werd gegeven, omdat dit statutair niet kon. Uit het verslagboek van de NV De Schelde bleek immers dat op 23 januari 1934 was beslist, vijf medewerkers aan *De Schelde* te vergoeden (voor Van Puymbrouck was 2.500 F per maand voorzien), maar dan wel „met dien verstande dat de uitbetaling ervan zal gebeuren wanneer het bedrijf winst opbrengt, ofwel dat zij zullen gelden als inbreng van de groep Van Puymbrouck en Co. voor de vorming van de tweede schijf van 100.000 F”. Deze beslissing zou aan de eerstvolgende algemene vergadering van aandeelhouders ter bekrachtiging worden voorgelegd, maar dat is nooit gebeurd. Welnu, *De Schelde* heeft nooit winst gemaakt; overigens was einde 1933, zowel volgens Van Puymbrouck als volgens Van Es, overeengekomen dat de redacteurs gratis zouden werken ¹²⁹.

11. De politieke betekenis van Duitse steun aan Volk en Staat

De financiële steun uit Duitsland aan *Volk en Staat* en het VNV dient voor een goed begrip in een breder kader gesitueerd. De Duitse *Auslandsarbeit*, waarvan de financiële steunverlening slechts één aspect was, vormt ook in het vaak monolithisch geachte Derde Rijk een bijzonder ingewikkeld complex, dat overigens gedeeltelijk uit de periode van Weimar was overgeërfd ¹³⁰. Volgens een rapport uit SD-kringen waren einde 1936 meer dan vijftig verschillende diensten en organisaties bij de werking in Nederland, België en Luxemburg betrokken ¹³¹. Vooral door de SD, toen nog de politieke inlichtingendienst van de NSDAP, werd op coördinatie van al deze Staats-, partij- en privé-initiatieven aangedrongen. De bedoeling van de SD hierbij was, controle over de *Auslandsarbeit* te verwerven. Aan de hand van een aantal stukken uit SD-bron kan men zich een partieel beeld vormen van dit ingewikkelde complex; dat valt evenwel buiten het bestek van deze bijdrage. Belangrijk voor hetgeen ons hier bezighoudt, meer bepaald voor de positie van Holthöfer in het com-

126. Van Es aan Bockaert, 28/2/1939. MGB, Dossier *Volk en Staat*, kaft XII.

127. Peeters aan Mermans, 16/12/1938. ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 927. Het betreft de arts Gustaaf Schamelhout (1869-1944).

128. Van Puymbrouck aan Bockaert, 6/5/1939. MGB, Dossier *Volk en Staat*, kaft XII.

129. Van Puymbrouck aan De Clercq, 1/10/1934. Ibidem, farde 929. Van Es aan De Clercq, 12/12/1938, en Mermans aan De Clercq, 19/12/1938, farde 927.

130. Zie hierover: H. A. JACOBSEN, *Nationalsozialistische Aussenpolitik*, Metzner Verlag, Frankfurt-am-Main, 1968.

131. *Denkschrift*, 19/12/1936. Hauptstaatsarchiv Düsseldorf, RW/33/1529.

plex van de *Auslandsarbeit* én de politieke conflicten daarrond, is een uitvoerig document van de *SD-Oberabschnitt West* (Düsseldorf) van begin 1938, waarvan slechts de eerste 25 bladzijden werden teruggevonden¹³². Holthöfer was toen nog gevolmachtigde van de *Auslandsabteilung* van het Propagandaministerie; volgens de SD beheerde hij „die für den ganzen Westen vom Promi eingesetzten Gelder und finanzierte er damit einen grossen Teil sämtlicher im Westen arbeitenden Stellen”. Maar meteen werd ook gealludeerd op „gegen Dr. Holthöfer erhobenen Vorwürfe”. Deze verwijten hielden — steeds naar de zienswijze van de SD — onder andere verband met zijn betrekkingen met het VNV. Volgens de SD streden twee groepen om de macht in het VNV: een „völkische Gruppe” met Ward Hermans en de groep Borginon-Elias-Leemans. In deze strijd kon De Clercq, zo schreef de SD, geen beslissing nemen. Ook werd gesteld: „entscheidenden Einfluss auf die Entwicklung der Dinge innerhalb des VNV hat Dr. Holthöfer, der neben dem Kampforgan des VNV, *Volk en Staat*, auch den VNV selbst finanziert”, dermate dat „die Zeitung (...) restlos von Dr. Holthöfer abhängig ist”. Ergerlijk vond de SD nu dat Holthöfer niet de volkse strekking in het VNV steunde, maar wel de „sehr stark anglophil eingestellte Gruppe Borginon und Elias”. Hij zou Hermans zelfs hebben geboycot door de publikatie van diens brochure *Jodendom en communisme zonder masker* te verhinderen, die dan slechts door toedoen van de NSB in Nederland kon worden uitgegeven¹³³.

De precieze aard van de verwijten, die klaarblijkelijk in 1938 tegen Holthöfer werden geformuleerd, is niet bekend. Duidelijk is wel, dat deze bij de SD *persona non grata* was. Het „Büro Holthöfer” werd in de loop van 1938 opgedoekt. Of de kritiek van de SD, gevoed door gegevens die o.a. door Paul Vrijdaghs werden verstrekt, daartoe heeft bijgedragen, is niet bekend, maar haar invloed mag zeker niet worden uitgesloten. De verdachtmakingen en beschuldigingen die via de groep rond Vrijdaghs door de SD aan het adres van Staf De Clercq werden geuit, hebben ongetwijfeld het beeld dat de Duitse SS-instanties zich van De Clercq en van het VNV in het algemeen hebben gevormd, gevoelig beïnvloed. Maar het opdoeken van het „bureau Holthöfer” betekende geenszins de stopzetting van de Duitse steunverlening aan *Volk en Staat*, veeleer was het tegenovergestelde het geval: nog vóór januari 1939 werd de maandelijkse subsidie van het Promi van 800 RM tot 4.000 RM verhoogd.

132. *Aussenarbeit im Westen*, Hauptstaatsarchiv Düsseldorf, RW 33, ongedateerd. Uit de context kan afgeleid worden dat het stuk na 1936 en vóór de aanstelling van Ribbentrop tot minister van Buitenlandse Zaken (8/2/1938) werd opgesteld.

133. Niettemin gebeurde de uitgave toch met Duitse steun, maar dan niet met die van Holthöfer. Volgens G. Provoost werd de brochure „door de nationaal-socialistische propagandadiensten via Nederland (...) gesteund”. G. PROVOOST, *Ward Hermans*, op. cit., p. 121. Vast staat dat De Clercq het verschijnen van de brochure verboden heeft. Protest van Hermans hiertegen hielp niet: „Beroep tegen een beslissing van den Leider bestaat niet in het VNV” (De Clercq aan Hermans, 24/12/1936. ARA, Overtuigingsstukken MGB, farde 207).

Een mogelijke verklaring hiervoor kan wellicht gevonden worden in de tactische coalities die door een aantal beleidsorganen in het Rijk zelf werden gesloten. Volgens de SD Oberabschnitt West — een bron die men voorzichtig moet hanteren, zonder ze a priori als volkomen onbetrouwbaar te beschouwen — was de toestand in 1939 zo, dat zich tussen het Promi en het Auswärtiges Amt een machtsstrijd afspeelde, die ook zijn weerslag had op de beïnvloeding in het buitenland. In deze machtsstrijd zou het Promi steun bij het Oberkommando der Wehrmacht hebben gezocht en daardoor volledig in het vaarwater van de militairen zijn geraakt. Alle briefwisseling met betrekking tot Vlaamse vraagstukken „wird vorbehaltlos dem OKW zugeleitet; ebenso wird ohne Wissen und ohne Anweisung des OKW vom Promi keinerlei Entscheidung getroffen”¹³⁴.

Welnu, deze uitspraak kan in verband gebracht worden met de mededeling van Van Puymbrouck dat het Duitse ministerie van Oorlog einde 1937 Holthöfer onder druk zou gezet hebben, opdat hij op de wensen van Staf De Clercq nopens de volledige controle van het VNV over *Volk en Staat* zou ingaan. Als gevolg hiervan zou tussen Holthöfer en de Stichting zijn overeengekomen, „den heer Dr. Holthöfer over de meerderheid van de aandelen ten gunste van den heer Staf De Clercq te laten beschikken”¹³⁵.

Zodoende hebben de Duitse SS-instanties de vooroorlogse strijd om de controle over en de beïnvloeding van het VNV en *Volk en Staat* verloren. In januari 1939 stelde de *Auslandsabteilung* van het Promi niet zonder trots en wellicht niet zonder overdrijving: „Ein gleiches Verhältnis (als met de Nederlandse NSB) ist zum VNV in Flandern gegeben, wo erhebliche Zuschüsse zu deren Zeitung *Volk en Staat* die grösste flämische Freiheitspartei in ständiger Abhängigkeit von uns halten. Der Leiter dieser Partei ist heute bereit, sich ausschliesslich nach hiesigen Weisungen zu richten”¹³⁶. Tijdens de reeds geciteerde bespreking van de SD-Oberabschnitt West op 12 juni 1939 werd een door de SD onderschept memorandum van het OKW voorgelezen, waarin een aantal leidende Vlaamse nationalisten werden gekarakteriseerd. Als „loyal, zuverlässig” werden door het OKW beschouwd: Leuridan, Speleers, Romsée, (Ernest) Van den Berghé. Elias werd enkel een „nuchtere advocaat” genoemd. Als voor het OKW onbetrouwbaar werden genoemd: Borms („kein politischer Führer”), Hilaire Gravez („Querkopf; ausserhalb des VNV bedeutet er nicht viel”), Van Puymbrouck („menschlich und politisch unzulänglich; für jede deutsch-flämische Zusammenarbeit unerträglich”). Over Staf De Clercq werd geen oordeel uitgebracht. Over Ward Hermans, die intussen VNV-volksver-

134. Aktennotiz betr. Besprechung über Westfragen beim SD-Oberabschnitt West am 12.6.39. MGB.

135. Van Puymbrouck aan Van Es, 22/2/1939. MGB, Dossier *Volk en Staat*, kaft XII.

136. Bericht über die Möglichkeiten der Auslandsbeeinflussung durch Abteilung VII, 10/1/1939. PAB, Dienststelle Ribbentrop, 14/1.

tegenwoordiger was geworden, werd gezegd : „aus der Opposition getreten, zu vertrauen”.

Duidelijk is dat hier door het OKW een politieke keuze ten voordele van het VNV werd gemaakt, en wel vanuit een „realpolitische” overweging : „Alle positiv Beurteilten wollen eine ehrliche Neutralität des belgischen Staates”. Geen wonder dat de SD de stellingname van het OKW als volgt samenvatte : „Das OKW will die vlämische Bewegung lediglich als Werkzeug und ohne innere Anteilnahme benutzen, wobei die Zweckmässigkeit des Reiches eine entscheidende Rolle spielt”. De officiële Duitse politiek was toen immers nog gericht op het eerbiedigen van de Belgische neutraliteit.

Voor de SS-instanties, en alleszins voor de SD, lagen de zaken anders : „Es muss unbedingt davon ausgegangen werden, dass die Landesgrenze nicht als Strich, sondern als ein Raum diesseits und jenseits der Grenze anzusehen ist, (...) denn nicht die Grenze als Strich, sondern die sich entgegenstehenden Weltanschauungen bilden die Front, d.h. die Kamptlinie die teils diesseits, teils jenseits des Grenzstrichs verläuft”¹³⁷.

12. Besluit

Diezelfde opvatting zal ook nog tijdens de bezetting van België blijven voortbestaan en aanleiding geven tot de bekende tegenstelling tussen het door de Militärverwaltung, dus in laatste instantie door het OKW gesteunde VNV enerzijds, en de door de SS-instanties geleide Vlaamse SS en DeVlag anderzijds ; in de organisaties van de laatste vindt men dan figuren als Van Puymbrouck, Gravez en ook Hermans terug¹³⁸. Men kan dus stellen dat de rivaliteit die tijdens de bezettingsperiode tussen de Vlaamse collaboratiebewegingen heerste, reeds in de kiem aanwezig was in een aantal tegenstellingen die in het vooroorlogs politiek Vlaams-nationalisme tot uiting kwamen. De vooroorlogse tegenstellingen werden in belangrijke, misschien zelfs in beslissende mate gevoed, zoniet in het leven geroepen door rivaliserende machtsgroepen binnen het Derde Rijk zelf, die over de beïnvloeding van het Vlaams-nationalisme tegenstrijdige opvattingen hadden. De conflicten die zich rond de financiering van *Volk en Staat* hebben afgespeeld, vonden hun voedingsbodem in die tegenstellingen, evenals in persoonlijke conflicten, die niet mogen onderschat worden. Bij de anti-VNV-gezinde groep rond Vrijdaghs en Van Puymbrouck betrof het een keuze voor het *nationaal-socialistische* Duitsland ; bij de groep rond Staf De Clercq ging het in de eerste plaats om het aanvaarden van

137. *Aussenarbeit im Westen* (1938), Hauptstaatsarchiv Düsseldorf, RW 33.

138. Zie over deze tegenstelling de artikelenreeks van A. DE JONGHE, *De strijd Himmler-Reeder om de benoeming van een Höherer SS- und Polizeiführer te Brussel*, Bijdragen tot de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, nrs. 4, 5, 7, 8.

steun uit Duitsland. Deze steun kwam dan nog van kringen die door partij en SS in hoge mate gewantrouwd werden ; men wendde hem onder meer aan, om Van Puymbrouck uit het beheer en de redactie van *Volk en Staat* te kunnen weren en het dagblad volledig onder controle van het VNV te kunnen plaatsen. Waaraan dan wel dient toegevoegd dat de Duitse steunverlenende instelling (het Promi) ervan uitging, dat *Volk en Staat* en het VNV zelf in laatste instantie van de Duitse geldschietters afhingen.

Dat in leidende VNV-kringen wel degelijk geweten was dat het VNV in Duitsland zowel vrienden als vijanden had, blijkt uit een brief van Antoon ver Hees. Zoals gezegd, leidde deze het Vlaams Secretariaat te Berlijn en stond hij in contact met de Abwehr. Ver Hees drong erop aan dat de VNV-leider persoonlijk naar Berlijn zou komen, om de strijd van het Secretariaat tegen „onze tegenstanders” kracht bij te zetten. Ver Hees vond dat hij alleen op een voorpost stond, die „gedurende lange maanden door de autoriteit van onzen vriend (Holthöfer?) werd gedekt”, maar nu stond hij op eigen benen¹³⁹. Precies daarom vroeg hij aan De Clercq „aktieve politieke medewerking. Het zou spijtig zijn een zoo goed begonnen werk te moeten staken en de kletspraters van de tegenpartij met triomferend cynisme te laten vaststellen, dat hetgene wat van Vlaamsche zijde komt toch geen bestand heeft, dat de politiek van onzen vriend verkeerd was, dat het VNV de toekomstige Vlaamsch nationale, katholieke en duitschvijandelijke partij zal worden, waarmede iedere betrekking gevaarlijk en tegen de belangen van het rijk zou zijn”. Men hoort hier als het ware een echo van de verwijten die Vrijdaghs over De Clercq aan de SD richtte, en een profetische voorafbeelding van het standpunt dat de hoogste SS-leiding tijdens de bezetting inderdaad tegenover het VNV zal innemen. Want dat ver Hees met „onze tegenstanders” de SS en haar Vlaamse bondgenoten bedoelde, lijdt geen twijfel. Ver Hees kan beschouwd worden als de „antenne” van De Clercq te Berlijn. Zijn verbindingen met het Promi en de Abwehr waren daarom alleen al belangrijk. Het is niet bekend of De Clercq op de dringende vraag van ver Hees is ingegaan. Mogelijk was de eerder vermelde reis van Borms naar Berlijn in juli-augustus 1938 een gevolg hiervan. De strijd om de controle over *Volk en Staat* was slechts een onderdeel van de pogingen van De Clercq om het VNV te zuiveren van elementen als Gravez en Van Puymbrouck, die door hun al te pro-Germaanse opstelling het VNV naar buiten uit compromitteerden en binnenskamers een invloed konden uitoefenen, die De Clercq wellicht zelf oprecht niet wenste. Op grond hiervan kan gesteld worden dat de positie die het VNV in de collaboratie zou innemen, en de grenzen waarbinnen deze collaboratie zich zou

139. A. ver Hees aan De Clercq, 20/6/1938 (De Clercq ontving de brief slechts op 8 juli). Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, VNV-archief, nr. 501. Als ver Hees met „onzen vriend” inderdaad Holthöfer bedoelde, kan het vervolg van de zin erop wijzen dat het „bureau Holthöfer” reeds in juni 1938 opgeheven was.

situieren, bij de hoogste VNV-leiding én bij de Duitse instanties die de bezettingspolitiek zouden beïnvloeden, reeds vóór 10 mei 1940 vastlagen. De steun uit Duitsland, die door Staf De Clercq werd aanvaard en die uit Duitse anti-SS-kringen kwam, maakte deel uit van de steun die „langs en door het VNV” aan *Volk en Staat* werd gegeven. Men gebruikte hem, om voor het VNV de financiële controle over de NV De Schelde te verwerven en om Van Puymbrouck, en met hem zijn ongewenste politieke invloed, uit beheer en redactie te weren. Deze operatie werd einde 1936 ingezet en in augustus 1939 afgesloten met de verkoop van de meerderheid der aandelen aan De Clercq. Hierbij rijst een vraag, die wegens gebrek aan bronnenmateriaal onbeantwoord moet blijven, maar die met het oog op mogelijk verder onderzoek duidelijk dient te worden geformuleerd: welke was de band tussen de Duitse geldschietters van *Volk en Staat* en de Nederlandse eigenaars van de NV De Schelde? Indien tussen beide groepen geen enkele band bestond, ziet men niet in hoe de Duitse kringen (door De Clercq „onze vrienden” genoemd) einde 1936-begin 1937 een „regeling” over *Volk en Staat* konden treffen. Dat die regeling wérd getroffen, komt nu eens niet uit verdachte bron, maar van De Clercq zelf. Deze regeling veronderstelt op zijn minst financiële afspraken tussen de Duitse groep en de Nederlandse eigenaars. Het zou uitermate interessant zijn, te weten hoe die afspraken tot stand zijn gekomen en of de groep rond Holthöfer de Nederlandse eigenaars financieel of anderszins onder druk kon zetten. Als dat kon, rijst de nieuwe, en wellicht ultieme vraag of het geld dat in de jaren '20 in *De Schelde* werd geïnvesteerd, werkelijk en volledig van Nederlandse oorsprong was. Gezien de pro-Duitse opstelling in 1914-18 van enkele Nederlanders die bij de financiering van het dagblad betrokken waren, verdient deze vraag op zijn minst nader onderzoek.

Kolonel Bourgstraat 114/37
1040 Brussel

BIJLAGE

Bron :

Reichskriegsministerium, Ausland-Belgien, 1934/35. GRMA, T77/R905/
, onleesbaar.

Abschrift 173/35

Geheim !

Aufzeichnung

Am 8. Februar 1935 fand im Auswärtigen Amt unter den Vorsitz von Herrn V.L.R. von Renthe-Fink eine Besprechung statt, in der die Frage behandelt wurde, ob es aussenpolitisch erwünscht und tragbar sei, der radikalen flämischen Gruppe „Vlaamsch Nationaal Verbond“ durch Bereitstellung von 120.000 RM eine Rückendeckung für den Fall zu verschaffen, dass die Belgische Regierung die wirtschaftlichen Unternehmungen des VNV abzuwürgen versuchen wollte.

An der Besprechung nahmen teil :

Herr Holthöfer

Geheimrat Heide

Dr. Bährens (Reichsministerium für Volksaufklärung und Propaganda) ¹

Major Voss (Reichswehrministerium) ²

Herr Emmendorfer

Oberarchivrat Osswald

vom Auswärtigen Amt ausser dem Vorsitzenden

Leg. Rat Braun von Stumm

Leg. Rat von Rintelen

Leg. Sekretär Hertz

1. Kurt BÄHRENS, journalist, correspondent van de *Kölnische Zeitung* te Brussel van 1926 tot 1933, nadien verbonden aan het Duitse propagandaministerie. Auteur van o.m. *Kampf um die eigene Scholle* (1930) en *Die flämische Bewegung, Europäisches Problem oder innerbelgische Frage* (1935). Laatstgenoemde brochure werd in sommige Duitse en in vrijwel alle Vlaams-nationalistische kringen als zeer pro-Belgisch beschouwd. Reeds in 1933 schreef de Belgische gezant te Berlijn, André de Kerchove de Denterghem, aan minister Hymans, dat Bährens na zeven jaar verblijf in België „avait acquis la conviction qu'une „Flamenpolitik“ allemande était aussi inutile qu'inepte du point de vue politique“ (Archief Min. Buitenl. Zaken, Brussel, Politieke Correspondentie Belgisch gezantschap Berlijn, 29/8/1933).

2. Majoor VOSS (nadere identiteit onbekend) maakte in 1935 deel uit van de *Untergruppe I S* van de Abwehr. „S“ staat hier voor sabotage, hetgeen in verband met de door Staf De Clercq in verscheidene documenten naar voren gebrachte ontstaansperiode van de Militaire Organisatie (1934-35) niet zonder belang is. De opdracht van *Untergruppe I S* bestond in de „Zersetzung der gegnerischen Wehrkraft, insbesondere durch Vorbereitung von Sabotageunternehmen in Feindesland für den Kriegsfall und im Hinblick hierauf in der Unterhaltung geheimer Beziehungen zu volksdeutschen und fremden Minderheiten im Ausland“ (H. GROSCURTH, *Tagebücher eines Abwehroffiziers*, Stuttgart, 1970, blz. 19).

Die Diskussion entwickelte sich in der Weise, dass zunächst Herr *Holthöfer* die Bedeutung hervorhob, die die Erhaltung des VNV für die deutsche Auslandspropaganda haben würde, da 14 Wochenblätter und indirekt auch die „Schelde“ vom VNV abhingen. Herr *Emmerdörfer* ergänzte die Ausführungen Herrn *Holthöfers* durch eine Schilderung der genossenschaftlich aufgebauten gemeinnützigen Unternehmungen des VNV (sog. Volksverheffing). Geheimrat *Heide* teilte mit, dass es ihm an sich möglich sein würde von seinem Etat den zu Gunsten des VNV geforderten Betrag abzuweigen, vorausgesetzt, dass die amtlichen Stellen ihr grundsätzliches Einverständnis zur Transaktion erteilen würden, ganz abgesehen von der Stellungnahme der Devisenstelle. Hierzu müsse er allerdings bemerken, dass Herr Staatssekretär *Funk* vom Propagandaministerium, mit dem er am Vortage die Sache durchgesprochen habe, bereits einen ablehnenden Standpunkt eingenommen habe.

Major *Voss* wies auf das Interesse hin, das das Reichwehrministerium der Flamenfrage in sofern entgegenbringe, als ein Vordringen der flämischen Bewegung eine Einschränkung des in militärpolitischer Hinsicht übermächtigen französischen Einflusses in Belgien mit sich führen würde. Es sei zu befürchten, dass die Belgische Regierung, in ihrer augenblicklichen, wallonisch betonten Zusammensetzung nicht die Kraft finden werde, sich zu einer prodeutschen und antifranzösischen Politik durchzuringen.

Oberarchivat *Osswald* bemerkte, dass zwar die gegenwärtige Belgische Regierung den VNV notwendig als Gegner empfinde, dass der VNV aber gemäßigten Auffassungen nicht unzugänglich sei und Staf De Clercq, der Führer des VNV, sich beispielsweise keine Illusion über die Möglichkeit einer Realisierung des grossniederländischen Gedankens in naher Zukunft mache. Der VNV wolle aus Flandern einen einsprachigen neutralen Staat mit unverrückbaren Grenzen im Sinne der vom neuen Deutschland vertretenen rassistischen Grundsätze machen und Flandern aus der Hörigkeit Frankreichs befreien.

Legationsrat *von Rintelen* betonte, dass es selbstverständlich nicht in der Absicht des Auswärtigen Amtes liege sich an den Flamen, die etwa 60% des belgischen Volkes ausmachten, zu desinteressieren. Es erscheine aber nicht angängig, sich die Formulierung flämischer Extremisten zu eigen zu machen, wonach der gegenwärtige belgische Staat einfach als antiflämisch und in Hörigkeit gegenüber Frankreich befindlich abgetan werde. Dass die Belgische Regierung Anlehnung an die benachbarten westlichen Grossmächte suche, sei kein Beweis für die Richtigkeit einer solchen Formulierung. Der flämische Druck auf die belgische Politik sei heute schon unverkennbar. Die Ansicht, dass eine materielle Förderung extremistischer und meist ziemlich mangelhaft fundierter flämischer Sondergruppen im deutschen Interesse geboten sei, beruhe auf einer Verkenning des langsamen und unaufhaltsamen Fortschreitens der flämischen Bewegung in ihrer Gesamtheit, die derartige Hilfsstellungen von aussen her gar nicht nötig habe, während das betreffende Land, das diese Hilfsstellung trotzdem gewährt, sich der Gefahr schwerster Kompromittierung aussetze.

Dr. *Bährens* führte aus, dass die Summe von 120.000 RM in ihrer Geringfügigkeit in gar keinem Verhältnis zu den weitgesteckten politischen Zielen stehe, die mit ihrer Bereitstellung verfolgt würden. Wenn ein derartig kleiner Betrag genügen würde, die wirt-

schaftlichen Unternehmungen des VNV vor etwaigen Katastrofen zu schützen, so sei damit bereits ein Urteil über die Belanglosigkeit dieser Unternehmungen ausgesprochen. An eine Bedrohung des VNV durch den belgischen Staat glaube er im übrigen nicht, da der belgische Staat es gar nicht wagen könne, etwa einen Rush auf die Sparkasse des VNV zu entfesseln, ohne andere Sparkassen dabei in Mitleidenschaft zu ziehen. Er sehe kein lebenswichtiges deutsches Interesse, dass für die geplante Aktion spräche.

Nachdem noch einmal Herr Holthöfer, Herr Osswald und Herr Braun von Stumm das Wort ergriffen hatten, fasste VLR *von Renthe-Fink* das Ergebnis der Besprechung dahin zusammen, dass gegen die Bereitstellung des von dem VNV erbetenen Betrags die grössten Bedenken bestünden. Die Gefahr einer Indiskretion sei so gross, dass die Deutsche Regierung, die augenblicklich die schwerwiegendsten aussenpolitischen Entscheidungen zu treffen habe, das Risiko nicht auf sich nehmen könne, in der ausländischen Öffentlichkeit der Einmischung in die innerpolitischen Verhältnisse eines Nachbarstaates geziehen zu werden. Schliesslich wäre es nicht zu verantworten, das bestehende gute Verhältnis zur gegenwärtigen Belgischen Regierung wegen eines verhältnismässig unbedeutenden Objekts der Gefahr einer schwer wieder gutzumachenden Trübung auszusetzen. Dagegen beständen keine Bedenken gegen eine vorsichtige Pflege des kulturellen Austauschs mit dem VNV und anderen in Betracht kommenden flämischen Verbänden, etwa durch Bereitstellung deutscher wissenschaftlicher Bücher und Zeitschriften etc. Geheimrat *Heide* erklärte bereit zu sein, in dieser Hinsicht das Geeignete zu veranlassen.

Berlin, den 11. Februar 1935.